

UNIWERSYTET RZESZOWSKI
Wydział Prawa i Administracji
Zakład Prawa Cywilnego

Rzeszów, dnia 12 marca 2018 roku

dr hab. Władysław W. Mogilski, prof. UR

Recenzja rozprawy doktorskiej

**Mgr Tomasza Kacprzyka na temat: „Kulancja w polskim prawie ubezpieczeniowym”,
przygotowanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
pod opieką naukową prof. dr hab. Eugeniusz Kowalewskiego**

I.

Funkcja recenzenta w przewodzie doktorskim Pana Mgr Tomasza Kacprzyka została mi powierzona uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 14 listopada 2017 roku.

W świetle wymogów ustawowych (art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki; tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) podstawowym zadaniem recenzenta jest przygotowanie opinii zawierającej odpowiedź na pytanie, czy recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego, zaś doktorant wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z tym, te właśnie aspekty będą poddane ocenie w ramach niniejszej recenzji.

Ocena rozprawy zostanie przeprowadzona w trzech płaszczyznach, dotyczących kolejno: strony redakcyjnej pracy, czyli oceny, czy praca ma właściwą kompozycję, terminologię i język, następnie strony metodologicznej, czyli oceny zastosowanych metod badawczych i uzyskanych rezultatów, wreszcie - strony merytorycznej, czyli oceny zasadności tez badawczych oraz ich argumentacji.

II.

Tytuł pracy (*Kulancja w polskim prawie ubezpieczeniowym*) jest dość lapidarny, co ma zalety i wady. Z jednej strony, takie ujęcie daje Autorowi swobodę wypowiedzi, ale jednocześnie rodzi oczekiwanie, że tematyka pracy będzie ukazana całościowo, we wszystkich jej aspektach i obszarach. Chociaż w tytule nie został użyty termin „kulancja ubezpieczeniowa”, praca ogranicza się do systemu prawnego ubezpieczeń. Odesłanie do „prawa ubezpieczeniowego” (w szerokim znaczeniu) jest zasadne, ponieważ praca uwzględnia zarówno tematykę ubezpieczeń gospodarczych, jak i ubezpieczenia społecznego. Z uwagi na brak regulacji prawnej kulancji ubezpieczeniowej, oprócz analizy prawa w znaczeniu dogmatycznym, Autor przeanalizował także praktykę, a zatem punktem odniesienia dla tematyki pracy jest nie tylko prawo ubezpieczeniowe, lecz także system społeczno-gospodarczy ubezpieczeń.

Cel i teza pracy zostały sformułowane zarówno w uwagach wstępnych (s. 7), jak i w podsumowaniu (s. 219). Zbyt lapidarna wydaje się jednak deklaracja Autora (s. 7) iż chodzi o „*ujęcie świadczenia kulancyjnego jako całkowicie dobrowolnego pod względem prawnym świadczenia wypłacanego przez ubezpieczyciela na zasadzie pełnej dobrowolności, do którego żaden przepis k.c. kompleksowo nie reguluje wszystkich przypadków występowania tego świadczenia*”. Dobrze, że Autor wymienił kluczowe zagadnienia, do których zalicza kwalifikację prawną płatności kulancyjnej, podstawy normatywne kulancji oraz zasady wypłacania świadczeń kulancyjnych (s. 11). Wymienione zagadnienia znalazły rozwinięcie w tekście rozprawy.

Podstawowe znaczenie dla tematyki pracy ma **kwalifikacja prawna kulancji ubezpieczeniowej**. Z uwagi na brak regulacji prawnej, nie można mówić o analizie dogmatycznej. Wymieniony cel można osiągnąć bądź poprzez przyjęcie hipotetycznej definicji zawierającej istotne cechy kulancji, a następnie ich weryfikację w świetle stosowanej praktyki. Inną metodą byłoby ustalenie cech kulancji poprzez porównanie jej formy stosowanej w praktyce ze zbliżonymi a już ukształtowanymi instytucjami prawnymi, jak np. bezpodstawne wzbogacenie, darowizna czy ugoda. Jak się wydaje, Autor przyjął tę drugą formułę, choć tego jasno nie zadeklarował.

Pozytywnie należy ocenić **wybór tematu rozprawy**. Kulancja to ciekawa, choć kontrowersyjna instytucja, często stosowana w praktyce ubezpieczeniowej, ale jednocześnie nie opisana szerzej w literaturze, zapewne z uwagi na złożoność materii. Recenzowana rozprawa jest pierwszym w polskiej literaturze prawniczej obszernym opracowaniem instytucji kulancji w dziedzinie ubezpieczeń, Można więc uznać, że **rozprawa Mgr Tomasza Kacprzyka ma charakter pionierski**, co należy brać pod uwagę przy jej ocenie.

Kulancja ubezpieczeniowa stanowi niełatwy, ale wdzięczny temat dociekań naukowych, gdyż rodzi szereg frapujących problemów prawnych. Już w tym miejscu można uznać, że w pracy zostały ujęte wszystkie najważniejsze problemy kulancji, w szczególności usytuowanie świadczenia kulancyjnych w treści umowy ubezpieczenia, obligacyjny charakter świadczeń kulancyjnych (zupełny bądź naturalny) oraz konsekwencje kulancji dla dochodzenia roszczeń regresowych przez ubezpieczyciela.

III.

Recenzowana praca liczy 238 stron i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz wniosków. Na wstępie zamieszczono wykaz skrótów, a na końcu bibliografię.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Istota i charakter prawny kulancji – ujęcie ogólne”, instytucja kulancji została ukazana w prawie wybranych krajów (USA, Anglia i Niemcy), a następnie – w prawie polskim. Na tle systemu *common law* sporo uwagi poświęcono relacji kulancji z reasekuracją z uwagi na to, że w rozliczeniach reasekuratorów i ubezpieczycieli ujawnia się waga świadczeń kulancyjnych. Na tle systemów *civil law* (zwłaszcza Niemiec) zarysowano najważniejsze motywy wypłaty świadczeń z tytułu kulancji. W drugiej części tego rozdziału zostały zaprezentowane rozwiązania prawa polskiego, dotyczące świadczeń wypłacanych z ubezpieczenia społecznego w sposób uznaniowy, na zasadzie wyjątku. Jako argument za podjęciem tej problematyki Autor wskazał, iż rozwiązania znane w ubezpieczeniu społecznym stanowią przykład normatywnej regulacji świadczeń wypłacanych uznaniowo, czego nie reguluje prawo ubezpieczeń gospodarczych.

W rozdziale drugim, pod tytułem „Podstawy prawne świadczenia kulancyjnego – zagadnienia dogmatyczne” Autor zaprezentował szereg instytucji prawnych, które mają charakter zbliżony do kulancji, takich, jak bezpodstawne wzbogacenie, zobowiązanie naturalne, reżim odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadzie słuszności, umowę darowizny, ugodę i uznanie roszczenia jako podstawę wypłaty świadczenia. Analiza ustawodawstwa oraz piśmiennictwa w tym zakresie dostarczyła Autorowi materiału dla wniosków końcowych.

Rozdział trzeci, zatytułowany „Zagadnienia szczególne na tle kulancji”, zgodnie z tytułem został poświęcony wybranym zagadnieniom szczegółowym. Za godne omówienia Autor uznał takie zagadnienia, jak uzależnienie regresu ubezpieczyciela od wypłaty świadczenia kulancyjnego, przelew wierzytelności kulancyjnej, opodatkowanie świadczeń kulancyjnych, skutki kulancji dla reasekuracji, czy kwestia kulancji w ubezpieczeniach OC, w związku z roszczeniem bezpośrednim poszkodowanego (*actio directa*). Zwraca uwagę skierowanie uwagi Autora na problematykę prawno-podatkową, leżącej wszak w sferze prawa publicznego.

Rozdział czwarty, „Kulancja na tle praktyki” został poświęcony konsekwencjom, jakie kulancja wywiera na praktykę ubezpieczeniową, zwłaszcza w świetle zasad transparentności obrotu i społecznego zaufania do ubezpieczeń. Dużo uwagi Autor poświęcił nieuczciwym praktykom w wypłacaniu świadczeń kulancyjnych,

W rozdziale V. zostały ukazane funkcje kulancji w systemie polskiego prawa ubezpieczeniowego. Podsumowaniem pracy są wnioski, zawierające również postulaty *de lege ferenda*.

Podstawą przyjętej konstrukcji pracy jest podział tematyki kulancji na **część dogmatyczną**, w ujęciu ogólnym (Rozdział II.) i szczegółowym (Rozdział III.) oraz na **część praktyczną** (Rozdział IV.). Nie wydaje się to najlepszym rozwiązaniem. Dla zbudowania definicji prawnej kulancji ubezpieczeniowej bardziej owocne byłoby wyeksponowanie najważniejszych cech kulancji, jak dobrowolność czy uznaniowość, a przede wszystkim określenie miejsca świadczeń kulancyjnych pośród elementów treściowych prawnego stosunku ubezpieczenia.

IV.

Strona techniczno-redakcyjna rozprawy nie budzi poważniejszych zastrzeżeń. Praca została napisana w sposób jasny i przystępny, co wśród opracowań naukowych nie jest regułą. Spotykane drobne błędy językowe nie rzucają na ocenę pracy.

Zgodnie z deklaracją Autora (s. 9) podstawową metodą badawczą jest „*metoda formalno-dogmatyczna*”, stosowana w analizie aktów prawnych regulujących obrót ubezpieczeniowy. Autor uznał, że z uwagi na brak przepisów regulujących kulancję ubezpieczeniową, wykorzysta także „*metodę teoretyczno-prawną*”, a fragmentarycznie również metody „*komparatystycznej*”. Jak się wydaje, przez metodę teoretyczno-prawną Autor rozumie analizę poglądów doktryny w poruszanych kwestiach. Muszę przyznać, że ta płaszczyzna pracy budzi największe zastrzeżenia

Przyjęta metoda wykorzystywania literatury w wielu kwestiach nie przekłada się na podniesienie merytorycznej wartości wywodów. W wielu wywodach Autor ogranicza się do przytaczania, ewentualnie parafrazowania cudzych poglądów, bez wchodzenia z nimi w polemikę. Taki sposób narracji nie pozwala Autorowi w pełni wykorzystać poglądy innych autorów dla wzbogacenia własnych. W wielu kwestiach **Autor nie zajmuje własnego stanowiska**. Jako przykład można wskazać sytuację, w której Autor przytacza zestawienie cech pojęciowych kulancji, sformułowane przez E. Kowalewskiego i M. Serwach (s. 39), ale po prezentacji tych poglądów nie wyraża stanowiska czy poglądy te akceptuje, czy też nie.

V.

Oceną merytoryczną rozprawy jest w zasadzie pozytywna, choć można znaleźć i słabsze strony. I tak, w rozdziale I. - wbrew zapowiedziom – Autor nie zawarł odniesień do obcych systemów prawa, a jedynie nawiązało do niektórych poglądów przedstawicieli doktryny w wybranych krajach. Komentarze Autora w odniesieniu do tych poglądów są fragmentaryczne, a ich przydatność dla głównego nurtu rozprawy jest niewielka. Wydaje się, że zawinił brak jasno sformułowanej tezy co do istoty i charakteru prawnego kulancji ubezpieczeniowej (co zapowiadał tytuł rozdziału).

Gdyby Autor już na początku postawił jednoznaczną tezę, to w toku wywodów miałby okazję tezę tę weryfikować, między innymi poprzez analizę literatury obcej. Gdy cudze poglądy są analizowane bez wcześniej przyjętej tezy, wówczas wnioski z takiej analizy są raczej mało oryginalne.

Szkoda, że na analizę pojęcia kulancji ubezpieczeniowej w prawie polskim Autor poświęcił jedynie 10 stron tekstu. Z uwagi na temat pracy, to stanowczo za mało, zwłaszcza, że na ten tekst składają się przeważnie „wypisy” z literatury. Niespełna jedną stronę (s. 40-41) poświęcił Autor na omówienie rodzajów kulancji.

Szerzej zostało potraktowane porównanie kulancji ubezpieczeniowej z instytucjami prawa cywilnego, stanowiącymi podstawy wypłaty świadczeń kulancyjnych albo wykazującymi z nimi związki lub podobieństwa. Chodzi o bezpodstawne wzbogacenie, świadczenie nienależne, darowiznę, wypłatę świadczeń na zasadach słuszności, ugodę oraz uznanie roszczenia. Szkoda tylko, że nie został wyjaśniony wybór tych, a nie innych instytucji do porównania.

Należy powtórzyć wyrażoną już wcześniej ocenę, iż rozważania Autora byłyby bogatsze, gdyby Autor przed analizą poszczególnych instytucji stawiał hipotezy, aby w rezultacie analizy formułować własne poglądy. Tymczasem w większości nawet interesujących rozważań dominuje „metoda opisowa”, gdy chodzi o przepisy prawne, ale też poglądy doktryny. Ten rodzaj narracji stanowi istotny mankament, rzutujący na wartość pracy.

Podobnie jest we fragmentach pracy poświęconych wybranym zagadnieniom kulancji, gdzie zabrakło wyjaśnienia kryteriów doboru tematów. Byłoby to bardzo potrzebne, ponieważ zaprezentowane zagadnienia raczej ze sobą nie korespondują, np. regres ubezpieczeniowy nie ma związku z opodatkowaniem wypłat kulancyjnych (pierwsza kwestia należy do prawa prywatnego, druga zaś do prawa publicznego).

Gdy chodzi o wpływ kulancji na regres ubezpieczyciela Autor znowu unika zajęcia własnego stanowiska. W tekście poświęconym tej kwestii Autor prezentuje szereg poglądów, między innymi D. Fuchsa, ale nie zamyka przeprowadzonego wywodu własnym stanowiskiem. Cały wywód na ten temat Autor kwituje stwierdzeniem,

iz „w literaturze występują poglądy o dopuszczalności stosowania art. 828 k.c. do kulancji dyspensywnej, jednakże takie stanowisko nie jest powszechne i wzbudza wiele kontrowersji” (s. 155). Wyraźnie zabrakło tu osobistej opinii Autora. Nieco szersze oceny zostały sformułowane w kwestii przelewu wierzytelności kulancyjnej.

Zwieńczenie recenzowanej pracy stanowią wnioski. Autor przypomniał w nich, że celem pracy było ustalenie istoty świadczenia kulancyjnego w polskim prawie ubezpieczeniowym. Niestety, nie udało się tego celu osiągnąć. Jednym z ważniejszych wniosków końcowych jest konkluzja, iż **nie jest możliwe sformułowanie ogólnej definicji kulancji ubezpieczeniowej**. Dalsze wnioski zawierają powtórzenia lub skróty wcześniejszych rozważań. Interesujące, chociaż niejasne jest stwierdzenie, iż wobec przepisów kulancja ubezpieczeniowa jest „akceptowalna” przez prawo.

Autor formułuje również wnioski *de lege ferenda*. Między innymi, jest przeciwny definiowaniu i określaniu zasad wypłat kulancyjnych w kodeksie cywilnym (*nota bene*, w tekście pracy nie zostało wykazane, że były składane takie postulaty). W celu eliminacji „patologicznych form kulancji” Autor proponuje uściślenie przepisów ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej przez ograniczenie zakresu działalności ubezpieczeniowej wyłącznie do „dobrowolnych świadczeń wypłacanych w ścisłym związku z umową ubezpieczenia”. Takie sformułowanie, bez szczegółowej argumentacji, jest jednak mało przejrzyste.

VI.

W świetle sformułowanych uwag, ostateczna ocena rozprawy Mgr Tomasza Kacprzyka jest pozytywna. Na uznanie zasługuje wysiłek Autora, który zgromadził obszerny zestaw literatury polskiej i zagranicznej dotyczącej kulancji.

Na tej bazie instytucja kulancji ubezpieczeniowej została poddana wszechstronnej analizie, choć należy żałować, że Autor nie pokusił się o sformułowanie własnej definicji kulancji. Jak już była mowa, w rozprawie zostały omówione najważniejsze cechy kulancji ubezpieczeniowej, ale odczuwalny jest brak jej syntetycznego ujęcia. Można powiedzieć, że Autor „dokładnie opisał drzewa, ale nie nazwał lasu”. Autor

poprawnie i rzetelnie zanalizował regulacje prawne i poglądy doktryny, choć nie w pełni wykorzystał je dla udokumentowania i uzasadnienia własnych tez. W efekcie, praca zawiera wiele wartościowych twierdzeń, mimo braku wyraźnej tezy. Zamiast tego, Autor przedstawił kulancję na tle zbliżonych instytucji prawnych.

Przy wszystkich uwagach i zastrzeżeniach należy podkreślić, że recenzowana praca stanowi pierwsze tak kompleksowe ujęcie kulancji ubezpieczeniowej i będzie z pewnością pomocna dla dalszych badań w tym zakresie.

Reasumując wyrażam opinię, że **rozprawa Mgr Tomasza Kacprzyka spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i może być podstawą dalszych etapów procedury związanej z nadaniem stopnia naukowego doktora nauk prawnych.**

